

ათეიზმი და თავისუფლება

(ჟან-პოლ სარტრი)

თითქმის მთელი ფილოსოფიური აზროვნება (აღარაფერს ვამბობთ მითოსურ და რელიგიურ შეხედულებებზე), ცალკეულ, კონკრეტულ ადამიანს, საბოლოო ჯამში, ყოველთვის განიხილავდა „რალაციისადმი“ ან „ვილაციისადმი“ დაქვემდებარებულ, „მეორეხარისხოვან“ არსებად (ყოფიერად), სამყაროს მთლიან ონტოლოგიურ სურათში და არავითარ შემთხვევაში წამყვან, გადამწყვეტ, მთავარ ფიგურად მთელი სამყაროსა თუ საკუთარი თავის მიმართ. უნდოდათ თუ არ უნდოდათ, სამყაროს ონტოლოგიური სტრუქტურა „სუბსტანციონალისტურად“ მოწყობილი ეგონათ. სულერთია რა იქნებოდა აყვანილი „პირველერთის“ რანგში: მატერიალური თუ იდეალური, ერთეული თუ ზოგადი და ა.შ. სამყაროს ონტოლოგიურ სტრუქტურაში (თუნდაც არამეტაფიზიკურში) ყოველთვის მოიაზრებოდა ცალკეულ ადამიანზე „ჩინით“ მაღალი, „ზემდგომი“ ყოფიერი თუ ყოფიერება საერთოდ.

სარტრი თვლის, რომ სამყაროს სუბსტანციონალისტურ და საბოლოო ჯამში მეტაფიზიკურ „ხედვას“ თავი ვერ დააღწია თავად კანტიმაც, იმ გაგებით, რომ ადამიანურ გონებას საერთოდ „უფროსი“ დაუდგინა „ტრანსცენდენტალური აპერცეფციის“ სახით. ყოველი ცალკეული ინდივიდი, თურმე მისი კანონებით მოქმედებს თავისდა უნებურად და რაც არ უნდა მოინდომოს და მოიმოქმედოს, ვერ ამოხტება „ზოგად-ადამიანურიდან“, იქნება ეს შემეცნების აპრიორული ფორმები (გრძნობადი ქვრეტა და განსჯის კატეგორიები), გნებავთ ლოკის „ტაბულა რაზა“ თუ დეკარტის „თანშობილი“ იდეები (თუმცა კანტი ლოკს და დეკარტს ბოლომდე არ ეთანხმებოდა). კანტი კარგად გრძნობდა, რომ ვერცერთი ცალკეული ადამიანი მორალურ ქცევას (ზნეობრივი კანონის განცდა), ვერ განახორციელებს ინდივიდუალური თავისუფლება თუ არ ექნება. მაგრამ, ამასთანავე, მეტაფიზიკური ყოფიერების (ღმერთის არსებობა, სულის უკვდავება) რწმენის გარეშე ზნეობრივი ტვირთის ზიდვა მისთვის ზოგადად შეუძლებლად მიიჩნია და ამით „უკანა კარიდან“ შემოაპარა მის მიერვე „გაკრიტიკებული“ და ვითომ „გაწბილებული“ მეტაფიზიკა, რომელიც, თურმე აუცილებელი (და გადამწყვეტიც) ყოფილა ადამიანის პრაქტიკული შემეცნებისა და არსებობისათვის (5.)

ვიდრე სამყაროს სუბსტანციონალისტურ (და საბოლოო ჯამში მეტაფიზიკურ) ხედვას არ გადავლახავთ, ცალკეული ადამიანის თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობის ონტოლოგიური საფუძველი, მისი სრულყოფილი ახსნა და გამართლება არ შეგვეძლება, ფიქრობს სარტრი.

სარტრის ფენომენოლოგიურ-ექსისტენციალისტური ონტოლოგია გვასწავლის, რომ „ყოფიერება თავისთავად“ (EN SOI, სარტრი მას ამ ტერმინით აღნიშნავს), ერთგვაროვანი უსასრულობაა და მას არავითარი განსხვავებული „შრეები“ – ნამდვილი და მოჩვენებითი, შინაგანი და გარეგანი, ტრანსცენდენტური და იმანენტური, არა აქვს. არ არსებობს უოფიერების „გარეთ“, რაიმე ნამდვილი, უფრო სრული,

იდეალური სახე ყოფიერებისა (მაგალითად, პლატონის „იდეათა სამყარო“). ერთადერთი, მხოლოდ ცნობიერებაა მისგან განსხვავებული, მისი საპირისპირო და მასშივე არსებული. სარტრი მას უწოდებს – POUR SOI, როგორც სპეციფიკურ ყოფიერებას – აზროვნება და თავისუფლება, ანუ ადამიანი. მას აქვს განსაკუთრებული უნარები, რომელთა ძალითაც შეუძლია სამყაროს „გარეთ“ გასვლა (7) წარმოისახოს და „გარედან დანახულ“ სამყაროზე გველაპარაკოს, როგორც ადამიანის გარეშე წარმოდგენილ უსასრულო მთელზე, ისე საკუთარ ადგილზე ამ უკიდევანო, უმიზნო და უსაზრისო, შემთხვევით და აბსურდულ ერთგვაროვნებასა და ერთფეროვნებაში. სწორედ წარმოსახვისა და ზოგადად მოაზრებადობის ძალით, ადამიანს შეუძლია მეტაფიზიკური ყოფიერების (ანუ ტრანსცენდენტურის) დაშვება და მის შესახებ სხვადასხვა მოძღვრებების „შეთხზვა“. ყოფიერების დაყოფა არსებობად და არ-არსებობად, არსებად და მოვლენად, დროებითად და სამარადისოდ, მოჩვენებითობად და ნამდვილობად და სხვა (არსი – არარსი – ზეარსი). სინამდვილეში, ყოფიერებას როგორც ასეთს, აქვს მხოლოდ ორი „შრე“ (ფენა): თავისთავადი ყოფიერება, ანუ „ყოფიერება თავისთავად“ – EN SOI, და „ყოფიერება თავისთვის“ – POUR SOI.

სარტრის ონტოლოგია, რომელიც ტრანსცენდენტურს (მეტაფიზიკურს) გამოირიცხავს და სამყაროს ამგვარ მთლიანობასა და ერთიანობაზე გველაპარაკება, გარკვეულწილად „ენათესავება“ სპინოზას და ჰეგელის ონტოლოგიურ შეხედულებებს. ორივე მათგანთან კლასიკური ტიპის მეტაფიზიკური ონტოლოგია მოხსნილია, რამდენადაც ტრანსცენდენტი, როგორც თვალხილული სამყაროს „გარეთ“, მიღმა მდგომი რეალობა უარყოფილია (ვთქვათ, პლატონის „იდეათა სამყარო“, ან ქრისტიანული „სამება“). ტრანსცენდენტი და ის, რის მიმართაც მას ტრანსცენდენტად ვთვლით, მასშივეა ატრიბუტებისა და მოღუსების სახით (სპინოზა), ანდა, უბრალოდ მისი „სხვადაყოფნა“ (ჰეგელი). არც სპინოზასთან და არც ჰეგელთან, ისევე როგორც ჰერაკლიტესთან, კლასიკური ტიპის მეტაფიზიკურ ონტოლოგიას არ ვხვდებით. კლასიკური ტიპის მეტაფიზიკური ონტოლოგია, სათავეს იღებს პარმენიდესთან, რომელმაც მკაცრად გამიჯნა ერთმანეთისაგან, ნამდვილი და მოჩვენებითი ყოფიერება (სამყარო). შეიძლება ითქვას, რომ ჰერაკლიტემ, პარმენიდესგან განსხვავებით, არამეტაფიზიკურ ონტოლოგიას დაუდო სათავე. არამეტაფიზიკური ონტოლოგიის შესაძლებლობაზე საუბრისას, სარტრი ყველაზე ხშირად სპინოზას სუბსტანციას იხსენებს და თვითმიზეზის, თავისთავის მიზეზის ცნებას გულმოდგინედ აანალიზებს. თუმცა არ იზიარებს მისი შესაბამისი რეალობის არსებობას და მასაც მეტაფიზიკური აზროვნების „სისუსტედ“ მიიჩნევს (6, გვ. 621-623).

სარტრის აზრით, ტრანსცენდენტურის (მეტაფიზიკურის) დაშვება სამყაროს ისეთი „გახლეჩაა“, რომლის „გამთლიანებაც“, ველარ ხერხდება. ამ სიძნელიდან თავის დაღწევის მცდელობად სარტრს მიაჩნია, ჰერაკლიტეს, სპინოზას და ჰეგელის ნააზრევი (ასევე პანთეიზმი ზოგადად და გარკვეული აზრით, ნეოპლატონიზმიც) და ცდილობს თვითონაც ახლებურად „გადალახოს“ მეტაფიზიკური ონტოლოგია, „თავისთავადი“ (EN SOI) და „თავისთვის“ (POUR SOI) ყოფიერების შემოტანით, რომელთა გაერთიანებაც, სარტრის ფენომენოლოგიურ-ექსისტენციალისტურ ონტოლოგიაში, ძირითად სიძნელედ იქცა.

სარტრის ფენომენოლოგიურ-ექსისტენციალისტური ონტოლოგიის მიზანია სამყაროს არასუბსტანციონალისტური და მითუმეტეს არამეტაფიზიკური მსოფლმხედველობრივი სურათის პირობებში წარმოაჩინოს ადამიანის, როგორც ცალკეული

ინდივიდის მთელი შესაძლებლობები (რაც სხვა შემთხვევაში ვერ გამოვლინდება) და აჩვენოს, რომ სინამდვილეში ყოველი კონკრეტული ადამიანი, თავად არის ერთადერთი უმაღლესი „ჩინოსანი“ და „ზემდგომი“ ყველაფრისა ამ სამყაროში, როგორც ცნობიერება (ანუ თავისუფლება) და არა „ვილაც“ ტრანსცენდენტალური სუბიექტი (კანტი), ზოგადადადამიანური „მე“, აბსოლუტური გონი (ფიხტე, ჰეგელი) და ა.შ. ასეთ პირობებში სარტრი მთლიანად სამყაროს და თითოეული ადამიანის არსებობასაც შემთხვევით ფაქტებად განიხილავს, როგორც ფენომენებს, მოვლენათა რიგს, რომლის „უკან“ თუ „ზემოთ“ არავითარი აღმატებული ძალა არ დგას. ადამიანი ერთადერთი „გამსაზრისიანებელი“ ყოფიერია სამყაროსიც (ყოფიერებისა თავისთავად) და საკუთარი არსებობისაც, მიუხედავად ყოველგვარი ონტოლოგიური და მეტაფიზიკური ღირებულებების მოჩვენებითობისა და არარეალურობისა. ასეთ ვითარებაში ადამიანები უფრო თავისუფალნი და მეტად პასუხისმგებელნი ხდებიან,¹ ეძლევათ „ნამდვილი“ მოქმედების, როგორც შემოქმედების საშუალება, ვიდრე მაშინ, როდესაც სჯერათ ერთხელ და სამუდამოდ წინასწარ დადგენილი სუბსტანციონალისტურ-მეტაფიზიკური სტრუქტურა სამყაროსი და მასში თავიანთი მოკრძალებული ადგილისა.

ექსისტენციალიზმი ცალკეულ ადამიანთა აქტიურობისა და მათთვის შემოქმედებითი სტიმულების მიმცემი ფილოსოფიაა, ფიქრობს სარტრი, და არა მათი პესიმიზმისკენ და უმოქმედობისკენ მოწოდებისა. სამყაროსა და თითოეული ადამიანის შემთხვევითი არსებობის ფაქტიდან გამომდინარე ჩვენი ყოფის აბსურდულობას გამოსავლად ვერ გამოადგება გულხელდაკრეფილობა და უმოქმედობა. მე ერთადერთს, ცნობიერ და თავისუფალ არსებას, მაქვს შესაძლებლობა შევიტანო ყოფიერებაში დროულობა და ისტორიულობა, სამყარო და ჩემი არსებობა ვაქციო „აზრიან პროცესად“. აბსურდია რამეთუ დავიბადეთ, და აბსურდია რამეთუ მოვკვდებით, (8, გვ. 631) მაგრამ, ეს მხოლოდ ადამიანს შეუძლია გააცნობიეროს, გაისიგრძეგანოს და „გადაიტანოს“ ცხოვრება, როგორც ზოგადად „თამაშების“ ერთობლიობა, რომელთაგან უძირითადესია ჩემი ონტოლოგიური და მეტაფიზიკური შეხედულებების ჩამოყალიბება, ჩემი მსოფლმხედველობრივი მრწამსის შექმნა. მთავარია ეს ძირითადი თამაში „წარვმართო“ სწორად და არ „წავაგო“.² როგორც

¹ ადამიანმა, თავის არჩევანსა და ნამოქმედარზე, ყველაფრისა და ყველას წინაშე, თავად ღმერთის წინაშეც კი, რომ მოახერხოს თავის „დაძვრენა“ პასუხისმგებლობისაგან, საკუთარი თავის, მისივე მეორე „მე“-ს წინაშე პასუხისმგებლობას ვერ გადაურჩება. ეს ყველაზე უფრო შემაწუხებელია: „შიდა“ პასუხისგებაში ყოფნა.

² ადამიანს შეუძლია შეეგუოს და „გადაიტანოს“ ნებისმიერი რიგითი თამაშის წაგება. მაგრამ, რაც შეეხება საკუთარ ორეულთან თამაშს, რასაც სხვანაირად ცხოვრება (მსოფლმხედველობრივი, ონტოლოგიურ-მეტაფიზიკური თამაში) ჰქვია, მისი წაგება ან „ბუნებრივი“ სიკვდილის დაჩქარების მიზეზი ხდება, ან პირდაპირ თვითმკვლელობისა. სწორედ ამ „ძირითადი“ თამაშის წაგებას მიჰყავს ადამიანი პესიმიზმამდე, სასოწარკვეთამდე. თუ ძალაუფლება აქვს, იწყებს ყველაფრის განადგურებას. პირველ რიგში „სხვა“ ადამიანებისა (ხდება „სადისტი“). ხოლო, თუ ძალაუფლება არა აქვს საკუთარ თავს ანადგურებს (ხდება „მაზოხისტი“, თავისი უკიდურესი გამახატულებით, როგორიცაა „თვითმკვლელობა“).

კალიგულა, ნერონი, ნიცშე, ჰიტლერი, სტალინი და მისთანანი, სარტრს მიაჩნია, „მეტაფიზიკური სენით“ შეპყრობილ და „ონტოლოგიურ თამაშში“ დამარცხებულ პიროვნებებად.

კი ეჭვი შეგვეპარება იმაში, რომ თვითონ ცხოვრება, თავად სამყარო, უმიზნო და ამდენად უსაგნო და უაზრო თამაში ხომ არ არის, მაშინვე შიში გვიპყრობს. შიში იმისა, ხომ არ მიმიხვდა ჩემი მეორე „მე“, ჩემს „მეტაფიზიკურ თვალთმაქცობას“ (რომელიც მან, ცხადია, იმთავითვე იცოდა და „დროებით მპატიობდა“), ანუ ხომ არ მომიწევს საკუთარი თავის „მხილება“, საკუთარი თავის წინაშე. ამის აღიარება (და გაკეთება) არ მინდა, მიჭირს, „მაძრწუნებს“, ვერ ვუძლებ და ისევ და ისევ მირჩევია თავი „შევაფარო“ მორიგ მეტაფიზიკურ ილუზიას, რომელსაც მოცემულ მომენტში სინამდვილედ ვთვლი და არა თამაშად ან წარმოსახვად. ეს არის ჩემში მეტაფიზიკურისადმი (ტრანსცენდენტურისადმი) სწრაფვისა და რწმენის უშრეტი წყარო. ძნელია იყო აბსურდის „გმირი“ (კამიუ).

სარტრის აზრით, ადამიანი განუმეორებელი და უნიკალურია იმიტომ, რომ ის პასუხისმგებელია თავისი არსებობის წესზე მაშინაც, როდესაც საკუთარი არსებობის საფუძველი თვითონ არ არის. ადამიანის ცნობიერება არის ყველაზე უფრო დიდი „სასწაული“ მთელ ჩვენს სამყაროში. მით უმეტეს, რომ არავითარი ტრანსცენდენტური (ღმერთის ჩათვლით), სარტრისთვის არ არსებობს. მხოლოდ ჩვენი ცნობიერების წარმოსახვის ძალის შედეგია ყოველივე ის, რასაც საკუთრივ მეტაფიზიკურს უწოდებენ. ცნობიერება თავად ქმნის თეორიებს, კონცეფციებს, პოზიციებს სამყაროს ონტოლოგიური აგებულებისა და მასში საკუთარი ადგილის შესახებ. (სარტრის თვალსაზრისით, ცხადია ერთერთი მორიგი კონცეფციაა სხვა მსოფლმხედველობრივ კონცეფციებს შორის).

ადამიანი საერთოდ რომ არ გაჩენილიყო, როგორც ცნობიერება, ცალკეული ინდივიდი, ანუ ყოფიერება თავისთვის – *pour soi*, განსხვავებული, ყოფიერებისაგან თავისთავად – *en soi*, რაიმე „კატასტროფა“ იქნებოდა სამყაროსთვის? თუ სამყარო მართლაც არამეტაფიზიკური სტრუქტურისაა, რაშიც სარტრი დარწმუნებულია, მაშინ რა მნიშვნელობა აქვს თავისთავადი ყოფიერებისათვის ცნობიერების გაჩენას მის „გულში“? ანდა რა მეტაფიზიკური საზრისი აქვს, გარდა „თვითდამშვიდებისა“, ადამიანის არსებობას? არც არაფერი, გარდა ამქვეყნიური, სასრული აქტიურობისა და არა პასიურობისა, როგორც ეს ტრადიციულად ეგონათ. ანუ თვითქმნადობისა სამყაროს „ქმნადობასთან“ ერთად, რაც მის გაცნობიერებას ნიშნავს.

„რატომ“ და „როგორ“ ჩნდება სამყარო (ყოფიერება თავისთავად – *en soi*) და მასში ცნობიერება (ყოფიერება თავისთვის – *pour soi*)? ეს მეტაფიზიკური კითხვაა და მასზე საბოლოო პასუხის მიღება, მეცნიერული დასაბუთების ფარგლებში, შეუძლებელია. ასეთ კითხვებს მხოლოდ რელიგიური (და ზოგადად მეტაფიზიკური) რწმენის ფარგლებში თუ „გავუმკლავდებით“. აქ სარტრი კანტის პოზიციას იზიარებს. რაც შეეხება თავისთავადი ყოფიერების (*en soi*) მიმართებას, ყოფიერებასთან თავისთვის (*pour soi*), და საერთოდ მათი ურთიერთდამოკიდებულების გარკვევას, ეს ონტოლოგიის (არამეტაფიზიკურის, ცხადია) საქმეა და გადაწყვეტადია. ჩვენს ცნობიერებას სრული უფლება აქვს ონტოლოგიას, როგორც ასეთს, მიანიჭოს „სრულყოფილი მოქალაქის“ სტატუსი, ხოლო მეტაფიზიკას, როგორც ასეთს, – მაქსიმუმ „დროებითი მაცხოვრებლისა“, ფიქრობს სარტრი.

კითხვა შეიძლება ეხებოდეს მხოლოდ იმას, თუ სად და რაში შეიძლება იყოს მოძებნილი ამა თუ იმ კონკრეტული ადამიანის არსებობის გამართლება, და არა იმას, თუ რატომ გაჩნდა საერთოდ ადამიანი. ვინ დაიბადა (ან დაიბადება) და ვინ არა, სარტრის აზრით, აბსოლუტური შემთხვევითობაა. ადამიანის წარმოშობაც და სამყაროს (თავისთავადი ყოფიერების) „გაჩენაც“, წმინდა წყლის „ონტოლოგიური

შემთხვევითობაა“. რატომ არის რაიმე და არა არარა?! შელერთანაც და ჰაიდელგერთანაც, ეს კითხვა მეტაფიზიკურ პლანში დგას და სარტრისთვის (ისე როგორც კანტთან), მეცნიერების ფარგლებში, აზრს მოკლებულია. ასეთი ონტოლოგიური სურათის პირობებში, გასაგები ხდება სარტრის მტკიცება, ადამიანის აბსოლუტურ თავისუფლებაზე (მას ონტოლოგიური საფუძველი ჰქონია) და აქედან გამომდინარე სრულ პასუხისმგებლობაზეც. ამიტომ არის შეუძლებელი ადამიანი a priori იყოს განსაზღვრული. მას წინასწარ ვერ ექნება „არსება“ ჩადებული. მისი არსებისა და ღირებულებების შესახებ ლაპარაკს, აზრი აქვს მხოლოდ მას შემდეგ, როცა ის (შემთხვევით, მაგრამ) შეიძენს თავის შესაძლებელ არსებობას (დროსა და სივრცეში) და დაიწყებს კონკრეტულ ქმედებებს, „პროექტების“ შექმნას და ძალისხმევას მათ განსახორციელებლად.

ადამიანმა თავის არსებობას გამართლება თვითონ უნდა მოუპოვოს. ამიტომ და ამ აზრით, „არსებობა წინ უსწრებს არსებას“. ყოველ შემთხვევაში, ადამიანში მაინც, ფიქრობს სარტრი (1, გვ. 26). ადამიანი თვითონ არის საკუთარი (და სამყაროს) არსებობის „გამომგონებელი“, შემოქმედი და გამფორმებელი, როგორც მისი გამცნობიერებელი ყოველ წუთს და ყველა ქმედებაში. ადამიანად ყოფნა (ანუ ცნობიერება), არის პროცესი ადამიანად გახდომისა – ინტენცია საკუთარ თავზე და სამყაროზე. სამყაროც არის ონტოლოგიური პროცესი, სამყაროდ გახდომისა, როგორც ცნობიერების მიერ მისი მუდმივი მოქცევა ინტენციის ველში (აქ სარტრი ჰუსერლს იშველიებს, მაგრამ, თავისებურად გაგებულს). მეტაფიზიკური ყოფიერება (ტრანსცენდენტი) კი, პროცესი ვერ იქნება, როგორც წესი. (აქ სარტრს მხედველობაში აქვს კლასიკური მეტაფიზიკა ზოგადად, თუმცა კარგად იცის მაისტერ ეკჰარტის „ქმნადი ღმერთის“ იდეა, რომელსაც მაქს შელერიც „იშველიებდა“ თავის ონტოლოგიურ კონცეფციაში).

ადამიანად გახდომა, როგორც სრული თავისუფლებით ქმედება და ამდენად მთელი პასუხისმგებლობის ზიდვა (ისე სრულყოფილ ადამიანად ვერ იქცევი), როგორც უკვე ითქვა, იმდენად მძიმე ტვირთია, რომ მას ადამიანები (გარდა იშვიათი გამონაკლისებისა), ფაქტიურად ვერ „ძრავენ“, ვერ ერევიან და იძულებულნი არიან მიმართონ ისევ და ისევ მეტაფიზიკას (ზნეობრივი ტვირთის შესამსუბუქებლად), რომლის კლასიკური სახე ფილოსოფიაში მოგვცა პლატონმა, იდეათა თეორიის სახით, ხოლო რელიგიურ მოძღვრებებში – ბიბლიამ, ქრისტიანობის სახით.

ადამიანს ამძიმებს საკუთარი თავისა და სამყაროს „რეჟისორობა“ და „დირიჟორობა“. ეს ძალზე ძნელი საქმეა. ამიტომ, მას რიგითი „როლის“ შესრულება ურჩევია. რაც უფრო „ეპიზოდურ“ როლში იქნება (ჰაიდელგერის – "Man"-ი, ფრანგულ ენაზე – "On"), მით უფრო მშვიდად და უმტკივნეულოდ გალევს წუთისოფელს ("იცხოვრე შეუმჩნევლად" – ეპიკურე). „გარდაცვალების“ შემდეგ კი ვინ იცის – რა მეტაფიზიკური „ჯილდოები“ გვერგოს წილად, „დამსასახურების“ მიხედვით. მეტწილად ასე ფიქრობდნენ ფილოსოფოსები დღემდე. რათქმაუნდა ხდებოდა ხოლმე „ამბოხი“ მეტაფიზიკის წინააღმდეგ (განსაკუთრებით კანტის შემდეგ), როგორც ადამიანის ინერტულობისა და პასიურობის დამკვიდრების წინააღმდეგ პროტესტი. ყველაზე ახლოს კანტი მივიდა მეტაფიზიკის უარყოფასთან, მაგრამ, ბოლო მომენტში თავი შეიკავა და კვლავ მის ახლებურად დაფუძნებას და გამართლებას შეეცადა (5). მეტაფიზიკის უარყოფის შემდეგი ფუნდამენტური ცდა ეკუთვნის ნიცშეს, რომელმაც კანტისაგან განსხვავებით „გაბედა“ მეტაფიზიკის „უფსკრულში“

ჩახედვა და გაგიჟდა... ჩანს მართლაც უმძიმესია ადამიანისთვის, აბსოლუტური თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე აღება.

სარტრის მცდელობა – კაცობრიობას ბოლომდე გააცნობიერებინოს მეტაფიზიკურით (ტრანსცენდენტით) „თვითნუგეში“ („ნუგეში ფილოსოფიისაგან“, ბოეციუსი) ამოება, შეიძლება ჩაითვალოს მორიგ „სილის გაწვნად“, ადამიანის პატივმოყვარეობისა და ღვთიურობისადმი, კოპერნიკის, დარვინის და ფროიდის (3, გვ. 454), ასევე მარქსის და ნიცშეს შემდეგ.

როგორც წესი, ადამიანებს არაფერი აქვთ საწინააღმდეგო, თუკი სამყარო მეტაფიზიკური აგებულებისაა. პირიქით, იმდენად „გვაწყობს“, სამყაროს ჰქონდეს მეტაფიზიკური აგებულება და ამით გაჩნდეს შესაძლებლობა მოვიპოვოთ სულის უკვდავება, იმქვეყნიური მარადიულობა, ამქვეყნად პირადი პასუხისმგებლობის „შემცირება“ და სხვა „შემამსუბუქებელი“ გარემოებები ჩვენი აბსურდული ყოფის გასაძლებად, რომ მზად ვართ „გავექცეთ“ ჩვენს ფაქტიურ თავისუფლებას. მოვიცილოთ იგი, რათა მოგვეცეს შესაძლებლობა გავხდეთ „ნეტარნი“, ან თუნდაც Man-ი. მაგრამ, თავისუფლების „მოცილება“, მისგან გაქცევა, ფუჭი ოცნებაა, სარტრის აზრით, რამეთუ ყოველი ასეთი მცდელობა კვლავ ჩემი თავისუფლების გამოხატულება და დადასტურებაა. „ადამიანი დაწყევლილია თავისუფლებით“, მას „მისჯილი“ აქვს თავისუფლება. თითოეული ადამიანი საკუთარი თავის მუდმივი პატიმარია, რამდენადაც მასში „ჩაუბზობელია“ სინდისის ქენჯნა, მეორე „მე“-ს შინაგანი ხმა. „ღმერთი რომც არსებულებო, საკუთარი თავისაგან ადამიანს ისიც ვერ დაიხსნიდაო“ (1, გვ. 61), ხშირად გვახსენებს სარტრი.¹

საკუთარი თავისაგან ვერაფერი დამიხსნის, რამეთუ ბრალდებულებიც, ბრალმდებელიც, ვექილიც, მოსამართლეც, ნაფიცი მსაჯულიც და ა. შ., მხოლოდ მე ვარ, როგორც კონკრეტული ცნობიერება, რომელიც ყველანაირი გზით (თამაშით) ცდილობს დაარწმუნოს თავისი მეორე „მე“ იმაში, რომ სჯობს „ტყუილში ცხოვრება“, ვიდრე ყველაფერზე ფარდის ახდა, რათა არ წავაგო ჩემი არსებობის, მთავარი თამაში – „ონტოლოგიური თამაში“, და არ დავმარცხდე „მეტაფიზიკურად“.

ათეიზმი, ანდა ზოგადად მეტაფიზიკურის უარყოფა (როგორც ცალკეული სუბსტანციური ყოფიერებისა), რაიმე ახირება კი არ არის, იტყვის სარტრი, მეტაფიზიკის და ტრანსცენდენტური სუბსტანციონალიზმის მომხრეთა მისამართით, არამედ დაშვება იმისა, რომ შესაძლებელია სამყარო მართლაც ფენომენალური იყოს მხო-

¹ უმთავრესი, რასაც „ბიბლია“ გვასწავლის, სარტრისთვის, სწორედაც რომ ადამიანის თავისუფლებით „დასჯილობაა“. მისი თავისუფლებით „დაწყევლილობაა“. ღმერთმა ადამიანი თავისუფალ არსებად შექმნა. ანუ თავიდანვე, პირველცოდვის ჩადენამდე „მიუსაჯა“ მას თავისუფლება. პირველ რიგში სხვა რა არის ადამის „ცოდვით დაცემა“, თუ არა მის მიერ თავისუფალი ნების გამოხატვა, რომელიც ღმერთმა „ჩადო“ მასში პასუხისმგებლობის გრძნობასთან ერთად. ამით ადამმა „დამოუკიდებლობა“ და გამოცდის ჩაბარების უფლება (და შესაძლებლობაც) მიიღო. რა მოხდა პირველ გამოცდაზე „ჩაჭრის“ (ანუ ცოდვითდაცემის) შემდეგ?! სამოთხიდან გამოძევებულმა ადამიანმა, ამიერიდან, თავისი ოფლითა და სისხლით უნდა მოიპოვოს პური თავისი არსობისა. ანუ ღვთითშექმნის შემდეგ, „მეორედ“ თვითონ უნდა „შექმნას“ თავისი თავი ისეთად, რომ სამოთხეში „დასაბრუნებელი პირი“ ჰქონდეს. ამ აზრით, მისი არსებობა წინ „წაემძღვანა“ მისი არსების „ხელმეორედ“ შექმნას. სარტრს იმის თქმა უნდა, რომ, თუ კარგად დავუკვირდებით, თავად ბიბლიის მიხედვითაც, ადამიანის ამქვეყნიური არსებობა სხვა არაფერია თუ არა საკუთარი არსების შექმნა. ანუ ადამიანში, „არსებობა წინ უსწრებს მის არსებას“.

ლოდ. მართლაც არ ჰქონდეს ადგილი არსებისა და მოვლენის დუალიზმს. მართლაც უშუალოდ ვჭვრეტდეთ ყოველივეს, ან უფრო ზუსტად, არსებობდეს მხოლოდ ის, რაც ჩემს ცნობიერებასთან უშუალოდ შემოდის ურთიერთობაში. მეტაფიზიკური, გონებაჭვრეტითი, „იდეთა სამყარო“, მხოლოდ ფანტაზიის ნაყოფი იყოს და დღემდე მართლაც თავს იტყუებდეს ადამიანი ამო ნუგეშით მარადიულობაზე, სულის უკვდავებაზე, „სხვა არსებობაზე“, („ფერსცვალება“, „გარდაცვალება“). რამდენადაც შეუძლებელია ღმერთის და სულის უკვდავების, როგორც არსებობის ისე არ-არსებობის „დასაბუთება“ (კანტი), უფლება მაქვს ვიფიქრო და ვირწმუნო სამყაროს, როგორც მეტაფიზიკური, ასევე მხოლოდ ფენომენალური აგებულება. ალბათობა ორივე პოზიციისა, შესაძლებელია, რამეთუ „მეცნიერულად დასაბუთებადი“ არცერთი არ არის.

სამყაროს რომ მეტაფიზიკური აგებულება ჰქონდეს, ვიდრე ფენომენალური, ნებისმიერი ადამიანისათვის, ცხადია უფრო ხელსაყრელია, მეტად „აწყობს“ და მისაღებია. ამიტომაც, მეტი „დამაჯერებლობა“ აქვს. ფენომენალური სამყარო კი, არახელსაყრელად გამოიყურება, „არ მაწყობს“, მომხიბვლელობას მოკლებულია და ამდენად „არადამაჯერებელი“ მეჩვენება. ცხადია ნორმალურ, ჭკუათამყოფელ ადამიანს უნდა ერჩიოს საიქიო არსებობის, სამოთხის, იდეათა სამყაროს ნამდვილობა, ვიდრე ჩვენი დროებითი, წარმავალი, თვალხილული სამყაროს ერთადერთობა და ნამდვილობა. ამიტომაც არის რელიგიური და მეტაფიზიკური ყოფიერების არსებობისადმი რწმენა, ძველთაგანვე ძალუმად გამჯდარი ჩვენს ცნობიერებაში, ფიქრობს სარტრი და კიდევ ერთხელ მოუწოდებს ადამიანებს, გაიხსენონ, რომ ადვილი შესაძლებელია ისინი ცდებოდნენ და უბრალოდ თავს იტყუებდნენ ტრანსცენდენტის არსებობისადმი რწმენით. ეს ჩემი ცნობიერებაა მეტაფიზიკოსი, მეტაფიზიკურად მოაზროვნე, მეტაფიზიკურად „მხედველი“ ყოველივესი. მისი ბუნებაა ასეთი და სხვაგვარად არ შეუძლია (კანტი). რაც ცხადია ვერ იქნება საკმარისი საბუთი სამყაროს (ყოფიერების) ონტოლოგიური სტრუქტურის მეტაფიზიკურობის მტკიცებისათვის. თუმცადა, ასევე დასაშვებია ისეთი მსოფლმხედველობრივი პოზიციაც, რომელიც ჩვენი ცნობიერების „მეტაფიზიკოსობას“, თავად სამყაროს ონტოლოგიური სტრუქტურის მეტაფიზიკური აგებულებით ახსნის (ჰაიდეგერი და სხვები).

ჩემი თავისუფლების გაცნობიერების ფაქტიდან, რაც ჩემში ზნეობრივი კანონის არსებობის ფაქტს ემყარება (სინდისის ქენჯნის განცდა), კანტი სამყაროს ონტოლოგიური სტრუქტურის მეტაფიზიკური ბუნების აღიარებამდე მივიდა. ყოფიერება დაყო ფენომენებად და ნოუმენებად, შემეცნების პროცესში აგებულ საგნებად და „ნივთებად თავისთავად“. ანუ კანტიმ ადამიანის თავისუფლება (ნების თავისუფლება, არჩევანის თავისუფლება), მეტაფიზიკის, როგორც რწმენის სფეროს (და ამდენად, რელიგიის) დასაფუძნებლად და გასამართლებლად გამოიყენა. სარტრთან საპირისპირო მცდელობა გვაქვს მოცემული: ადამიანის თავისუფლების არსებობის ფაქტი მიმითითებს სწორედ ჩემი ცნობიერების (როგორც თავისუფლების) მიერ, მეტაფიზიკური სამყაროს „შეთხზვის“, გამოგონების, სასურველის რეალობად წარმოსახვის შესაძლებლობაზე.

ამრიგად, თუ კანტთან, ადამიანში თავისუფალი ნების ახსნა (როგორც ზნეობრივი ქცევის განხორციელების უპირობო საშუალება), მეტაფიზიკის (რწმენის სფეროს საერთოდ) დაფუძნების შესაძლებლობასა და აუცილებლობაზეც მიუთითებდა, სარტრთან იგივე ფაქტი, ადამიანში თავისუფალი ნების არსებობისა, გამოყენებუ-

ლია მეტაფიზიკის (ზოგადად ტრანსცენდენტურის) მოჩვენებითობისა და უსაფუძვლობის ნათელსაყოფად.

მე კარგად ვხედავ და ვგრძნობ, რომ „სააქაო“ ონტოლოგიურად არარაობაა. ცნობიერება თავად არის „არარა“, ამბობს სარტრი. მაგრამ, „ამა სოფლის“ უსაზრისობა, შემთხვევითობა და აბსურდულობა, არის კი საკმაო საფუძველი და საბუთი იმისათვის, რომ მე დავიჯერო და ვამტკიცო მეტაფიზიკური ყოფიერების (იდეალურის, სრულყოფილის) არსებობა? სარტრს მიაჩნია, რომ არა. თუმცა, ადამიანები ადვილად იჯერებენ ტრანსცენდენტური (მეტაფიზიკური) ყოფიერების არსებობას. პლატონისთვის საკმარისი აღმოჩნდა თვალხილული სამყაროს წარმავლობის ფაქტი, რათა დაეჯერებინა „იდეათა სამყაროს“ არსებობა და მთელი ევროპული ფილოსოფიური აზროვნება მოეჯადოვებინა სამარადისო ღირებულებების არსებობისა და მათთან ზიარების შესაძლებლობის „ილუზიით“, როგორც ეს რელიგიურ აზროვნებას ახასიათებს.

შემთხვევითი არ იყო, რომ კანტს ადამიანის სწრაფვა მეტაფიზიკური ყოფიერებისადმი (ტრანსცენდენტისადმი), ჩვენი სულის განუყოფელ მიდრეკილებად მიაჩნდა, (2, გვ. 14) და არამარტო კანტს. საკმარისია გავიხსენოთ ჰაიდეგერის არგუმენტები მეტაფიზიკის გადალახვის შეუძლებლობის შესახებ. სარტრის ონტოლოგიური კონცეფცია კი ცდილობს ადამიანის დარწმუნებას – მეტაფიზიკურის (ტრანსცენდენტის) დაშვების გარეშე შეძლოს სამყაროს ონტოლოგიური სტრუქტურის გააზრება და მასში ადამიანის ადგილის განსაზღვრა. რადგან სრულიად შესაძლებელია იმის ალბათობა, რომ სამყარო (ყოფიერება თავისთავად), იყოს არამეტაფიზიკური. იყოს „ფენომენალური“ აგებულების, სადაც მოვლენების (საგნების) უკან, არანაირი მათი „არსებები“ არ ინიღბებიან. ასე გააზრებულ ონტოლოგიურ სქემაში, თითოეულმა ადამიანმა თავისი არსება, თავად უნდა „შექმნას“. ამიტომაც, სარტრის აზრით, ადამიანში მაინც, „არსებობა წინ უსწრებს მის არსებას“.

ადამიანის მიერ საკუთარი თავისუფლების აბსოლუტურობის გაცნობიერება (რაც მას სრულ პასუხისმგებლობას აკისრებს), მასში იწვევს სპეციფიკურ განცდას (შეგრძნებას), რომლის გამოსათქმელადაც სარტრმა გამოაცოცხლა ლათინური ძირებიდან წამოსული ტერმინი – L'angoisse (f). ქართულში მისი შესატყვისებია: ნალველი, სევდა, კაეშანი (4), წუხილი.

სარტრის მიხედვით, ადამიანი დამძიმებულია აბსოლუტური თავისუფლებით და მისგან მომდინარე პასუხისმგებლობის გრძნობით, რაც მისი “მეტაფიზიკური წუხილების” წყაროა. ადამიანში აღძრავს L'angoisse-ის განცდას. ეს არის მისი მთავარი “ექსისტენცი” და არა ჰაიდეგერისეული, ე.წ. ძრწოლა (Angst, f) ღმერთისა თუ არარას წინაშე, რომელზედაც ჰაიდეგერამდე, საგანგებოდ მიუთითებდა კირკეგორი, როგორც სასოწარკვეთაზე, და რომელიც შემდგომ თავისებურად (და სპეციალურად) გაარჩია და დაამკვიდრა ჰაიდეგერმა.

მითითებული ლიტერატურის სია:

1. სარტრი ჟან-პოლ, ექსისტენციალიზმი ჰუმანიზმია. თბ., 2006 წ.
2. კანტი იმანუელ, წმინდა გონების კრიტიკა. თბ., 1979 წ.
3. თევზაძე გურამ, XX საუკუნის ფილოსოფიის ისტორია. თბ., 2002 წ.
4. ბაქრაძე შზია, ჟან-პოლ სარტრის ფილოსოფიური კონცეფციის ძირითადი დებულებები. თბილისის უცხო ენათა პედ. ინსტიტუტის შრომები, ტ. VI, 1964 წ., გვ. 169-189
5. ნიბლაძე ვაჟა, მეტაფიზიკური ყოფიერების კანტისეული დაფუძნება. „მაცნე“, ფილოსოფია, ბათუმი – 2009 წ., გვ. 34-50
6. Сартр Ж.-П., Бытие и ничто. М., 2004 г.
7. Шелер Макс, Положение человека в Космосе. В кн., Проблемы человека в западной философии. М., 1988. С. 31-95.
8. J.-P. Sartre, L'êtr e et le néant. Paris, 1943.

Vazha Nibladze **Atheism and Freedom** (Jean-Paul Sartre)

Summary

Relying on the fact of realization of "my" freedom which in its turn is based on the fact of existence of the moral law in "me" (feeling of remorse) Kant proceeded to admission of metaphysical nature of the ontological structure of the world. He divided existence into phenomena and noumena, into things constituted in the process of cognition and „things in-it-selves“ i.e. Kant used freedom of man (freedom of will, freedom of choice) to establish and justify metaphysics as a sphere of faith (and, accordingly, of religion). There is a contrary attempt given in Sartre's theory: the fact of existence of human freedom points to „making up“, inventing metaphysical world, to the possibility of presenting desirable as real.

Thus if in Kant's theory explanation of human free will (as an unconditioned means of realization of moral acts) pointed to the possibility and even the necessity of establishing metaphysics (and the sphere of faith in general) in Sartre's doctrine the same fact of existence of free will in man is used to demonstrate illusiveness and groundlessness of metaphysics (and of the transcendental in general).

I clearly see and understand that the mundane world is nothingness ontologically, the consciousness itself is „nothing“, declares Sartre. But are accidentalness and absurdity of the mundane world sufficient reasons and clear evidence to believe and declare

existence of the metaphysical being (of ideal and perfect)? Sartre thinks that the answer to this question is negative though men easily believe in the existence of the transcendental (metaphysical) being. The fact of the transient character of the real world was enough for Plato to believe in existence of the „world of ideas“ and enchant the entire European philosophical thought by an „illusion“ of existence of the eternal values and the possibility to partake of them as it is characteristic of religious thought.

It was not accidental that Kant considered man's striving to the metaphysical being (the transcendent) to be an inseparable feature of our souls. And Kant was not alone at this point. It will suffice to recall Heidegger's arguments as to impossibility to overcome metaphysics. Sartre's ontological conception attempts to convince man that he/she can realize the ontological structure of the world and determine man's place in it without admitting the metaphysical (the transcendent). For it is quite possible that the world (being in-itself) were not metaphysical. It can be of „phenomenal“ structure where there are no „essences“ behind events (things). In thus theorized ontological design every man has to „create“ himself/herself his/her own essence. Therefore, according to Sartre „existence precedes and rules essence“, at least, in man.

Realization of the absoluteness of his/her own freedom (and this means acceptance of full responsibility) invokes a specific experience (feeling). To express this experience Sartre revived a term of Latin origin – *L'angoisse* (f) – which corresponds to sorrow, grief, anguish, anxiety in Georgian.

According to Sartre man is burdened by absolute freedom and the feeling of responsibility ensuing from it. It is the source of his/her „metaphysical anxiety“ and entails the experience of *L'angoisse*. It is his/her main „existentz“ and not Heidegger's so-called dread (*Angst*, f) in the presence of God or nothingness which, before Heidegger, was specially pointed to by Kierkegaard as desperation though was originally (and specifically) discussed and established by Heidegger.